بەکورتی5: دەگمەنبوون تاکجۆریی و بێوێنەییە.. ئازاد حەمە

سفرەی سەخاوەتی فەلسەفە پڕە لە تێڕوانینی جودا و پێویست بە چەمکەکانی ڕۆژانە. چەمکی دەگمەنیی جێی گرنگییە و لاشم بووە بە پرسیار،کە کێ، چی و کوێ دەگمەنە و شایانی دەگمەنبوونە. لەم کورتە باسەدا، لەزیاد لەگەشەیەکەوە هەوڵی بینینی دەگمەنیی دەدەم، ئەوەش کە دەگمەنەکان لەیەککاتدا بۆ هەموان سەرنجڕاکێشنیین و بۆچوونی هەموانیش بۆ بەدەگمەنبوون وەک یەک نییە. لەوە بترازێ دەگمەنuniqueهەردەم نییە و زوو زووش دەرناکەوێت. لەوبارەیەوە دەپرسیین:شتەکان و کەسەکان چۆن دەگمەن دەبن؟ئایا دەگمەنبوون هەتاهەتاییە؟پێچەوانەی دەگمەن چییە؟چی و کێ بۆی هەیە دەگمەن بێت؟چی کەس، شتەکان یاخود جێگاکان دەگمەن دەکات؟پێویستیشە لەوە بەئاگابیین،کە ڕۆچوونە ناو چەمکی دەگمەنیی بەرەوناو زۆر داڕانمان دەبات.لەسەر ئەوەش وەستاوە لەکام گۆشە نیگاوە دەڕوانینە دەگمەنیی.هەندێک کەسێکیان یان شتێکیان لادەگمەنە،کە لێشیان دەپرسیت بۆ؟وا وەڵامدەدەنەوە: ئاخر دەگمەنە.

لە بەرئەوە دەپرسین دەگمەن چییە؟دەگمەن تاکە، جۆرێکی تاکجۆرە، بێوێنەیە،ناهاوشێوەیە،دەشێت سەیر، گۆشەگیر، نامۆ،جۆرێکی نادووبارە و نوێ بێت.دەگمەن لەخودی خۆیدا نالێکچووە و پێچەوانەی گشت شتێکی ترە. دەگمەنەکان تاکوتەرا، تاکشێوە و جوداوازن. پێچەوانەکەش شتی دووبارە، بڵاو،گشتی و باوە.لە بەرئەوەی دەگمەنەکان هێجگار کەم، نائاسایی و نانۆرماڵن. ئەو شتەی دەگمەنە تەنهایە، تەنهاش نائاسایی و ناگشتییە.هەرلە بەرئەوە غەریب و تاکە. دەکرێت ئەو شتە تەلارێک،کارێکی هونەریی یان شانۆنامەیەک بێت.

کەسێک، شتێک یاخود جێگایەک بۆی هەیە دەگمەنRare بێت. ئەمانە هەریەکەیان،کە دەگمەندەبن دەکرێت لەگەڵ کاتیشدا دەگمەنیی خۆیان لەدەستبدەن. بەلەدەستدانی دەگمەنیی ئیتر ئەو شتە یان کەسە یاخود شوێنە وەک دەگمەن نامێنێتەوە. کاتێک کەسێک یان شتێک دەگمەن دەبێت سەرنجی دەخرێتەسەر و زۆرێکیش بەشکۆوە لێیدەڕوانن، هەشە گومان لە شکۆدارییەکەیدەکات.

پێژیران و پەسەندکردنی شتێک یان کەسێک وەک دەگمەن کردەیەکی کەسیی نییە.لە بەرئەوەی دەگمەن بەهادارە،تاکە،جیاوازە، دانسقەیە، تایبەتمەندە. لەخودی خۆیدا هەڵگری توخمی دەگمەنییە. بەمجۆرە، دەگمەنیی سەرەتایەکی هەیە.لەناو دەگمەنییدا توخمی دەگمەنیی خۆی

مەڵاسداوە.ڕاستە دەگمەن ڕێزپەر exception، ناوازە یان نایاب excellentیش دەگرێتەوە،لێ هێشتا ماویانە بگەنە ئاستی دەگمەنیی. دەگمەن بەرەو سەرویئاسایی دەڕوات paranormal.ئەمە وایلێدەکات وەک دەگمەن بمێنێتەوە.کەواتە دەگمەن بێوچان دەگمەنە، تەنیا لەو حاڵەتانەدا دەگمەن نییە، کە هەلومەرجێک کار لەسەر وەلاخستنی دەگمەنییەکەی دەکات. بۆنموونە کاتێک دەردەکەوێت بیریارێک فاشیستە یان سیاسییەک جەلاد و گەندەڵە.

لێرە دەپرسین:دەگمەنەکان ئەوانەن ئێمە وەک دەگمەن دەیانبینین یان ئەوانەن،کە خۆیان وەک دەگمەن دەردەخەن؟دەگمەنبوون تایبەتمەندیەکی ڕیزپەڕە.خۆوەک دەگمەن نیشاندان دەگمەنیی بەدوانایەت. لەناو دەگمەنبووندا ماهیەتێک پەنهانە کە شتەکە دەگمەن دەکات. سەرباری ئەوە،دەگمەن پێویستی بە پەیپێبردنە. چونکە بەردەست نییە، لە شوێنێکیترە. دەگمەن بەدواگەڕانی دەوێت، دەبێت بدۆزرێتەوە، نەحازرە نەبڵاوە. نە باوە نە گشتییە.دۆزینەوەی دەگمەنیی کاتی دەوێت. هەر فاکتەری کاتیشە دروستکەری دەگمەنییە .

دەگمەنیی سەرپێچیی نییە. چونکە دەگمەن لەناو پرۆسەیەکی هێجگار ئالۆز دەگمەنبووە. دەرچوونیش لە دەگمەنیی پێویستی بە دۆزێکی ئالۆزە. بۆنموونە، گرگن دەگمەن نییە.چونکە زۆرینەیە. کاتێک زۆرینە پێوەردەبێت دەگمەنیی لەوێ باردەکات. نیشتیمانی دەگمەنەکان دوورە، لێرە نییە.

سیاسیی دەکرێت دەگمەن بێت؟بەڵێ،ئەوانەی، کە وەچەرخاندنی مێژوویانکردوە(لێنین،تشیڤارا).دەگمەن سەرەتا دەگمەن نییە، دواتر تایبەتمەندی دەگمەنیی تیادروستدەبێت.هەر ئەم خاڵە وادەکات دەگمەن هەمیشە وەک دەگمەن نەمێنێتەوە.ماندێلا دەگمەنە، دەگمەنیش نەبایە بیریارێکی دەگمەنی وەک دێریدا بۆدەچێتەسەردانی و لە حوزریا سێمینارێک لەسەر ئەپارتیدAparteid(جیاوازیی ڕەگەزایەتی) پێشکەشدەکات.مارکس بیریارە دەگمەنەکەیە، کە تا هەنووکە دەگمەنیی خۆی لەناو وتاری سیاسیی و فەلسەفیی و ئەکادێمیی لەدەستنەداوە.

ئەمەی وترا پێماندەلێت: لە هەناوی دەگمەنیدا جیاوازییەک هەیە، هەر ئەو جیاوازییەیە وایلێدەکات بمێنێتەوە بێڕکابەر. وەکیتر دەگمەنەکان هەڵکەوتوو و پێشڕەون.

لەبەرئەوەی دەگمەن بێهاوتا، کرۆکدار و پڕناواخنە، ڕێژە تێدەپەڕێنێت، یان ڕێژەکەی بەجۆرێکە ئەوانیتر پێێناگەن. بەمجۆرە، دەگمەنیی لێوانلێوە لە جیاوازیی و تازەیی و ڕەگ و ڕیشەشی نائاساییە.

شۆرشگێڕێک و سیاسییەکی دەگمەنی لە جۆری تشیڤارا، داستانێکی خۆشەویستی دەگمەنی لەجۆری رۆمیۆجولێت، زانایەکی دەکمەنی وەک

گالیلۆ، ڕۆمانوسەکی دەگمەنی وەک کافکا، بیریارەکی دەگمەنی وەک ڤیتگەنشتەین، نوسەرە بیرمەندەکی وەک ستەنبەری، کارە شاکارەکانی دانتی، شکسپیر، بۆدلێر و گۆران دەگمەنەکانن. پازۆلینی، تارکۆڤسکی، گۆدار سینەماکارە دەگمەنەکانن. مالارمێ، سیلان، پوشکین و سەییاب دەگمەنەکانن. تائێستاش بەنی دەگمەنییان لێدەدەت. هەلومەرجەکی تایبەت، کە دیرۆکێک لەپشتیەوەیە کەس یان شت یان جێگاکە دەگمەندەکات. نوسینەکانی تۆلستۆی، گۆتە، پیراندێلۆ، نیچە زۆری خایاندوە تا دەگمەن بووە. واتە تێڕوانین و ئامانی دەگمەن زۆر دەمێنێتەوە. دەگمەنیەکەی وایلێدەکات دانسقە بێت. بەیە دەڵێین: دەزینەوەی دەگمەنەکان پشوودرێژی دەوێت و خۆشیان هەر بەرهەمی ئەو پشوودرێژیەن. هەرگیز دەگمەنەکان لەخۆڕا و خێرا نەبوونەتە دەگمەن. گەڕیدە و دەزەرەوەیەکی وەک کەلەمبس، جیهانگەڕێکی وەک ڤاسکۆ دا گاما یاخود سەردارگەلەکی وەک ئەلەکساندەری گەورە، ناپلیۆن و بیسمارک بۆ کە دەگمەنن و بە کە نادەگمەنن بوون نیە.
کەتا وەنەکردنمان سەبارەت بە دەگمەنبوون ئەوەیە، کە جێی داخ و ئەسەفە، کەمەگەی ئێمە کارەکی ورد و خێرا بە لەناوبردنی دەگمەنەکانی خۆی و سەقەوەی دیاردەی دەگمەنیی دەکات. بەشێوەیەکی بەرچاویش دەگمەنیی خەریکە لە کەمەگەی ئێمە ئاوادە بێت. دەشکاوانە دەڵێم: هەر کەمەگەیەک دەگمەنیی تیایا دەگمەن بوو، هیچی نەبوو بگاتە ئاستی دەگمەنیی ئەو کەمەگەیە بێباک و نامیهرەبانە بەرامبەر بەخۆی. ئێمە کە دەگمەنمان نەبوو، دەگمەن لەیەک کاتدا هی هەموان نەبوو، ئەوا ئەوەی دەگمەنمانکردووە دەگمەن نییە. ئەگەرچی بەدگومانانە ناڕوانینە دەگمەنیی لە کولتوور و کەمەگەی خۆمان، لە دەگمەنی ئێمە زۆرجار خەسڵەتەکی پێچەدار و نادانسقەی هەیە. ئەوەش جێگای پرسیارە کە دەگمەنەکانی ئێمە، شاکارەکانمان و بە سیاسییەکانیشمانەوە، دەرەقەتی دەگمەنەکانی ئەوانیتردێن؟

ئازاد حەمە
پرۆفیسەر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی